

szemle

Új irat a tudomány könyvespolcán

Mint az első szám szerkesztőbizottságának vezetője, nagy örömmel tettem eleget a Szabolcs-szatmár-beregi Szemle főszerkesztőjétől kapott felkérésnek, hogy mutassam be szeptember végén megjelent folyóiratunk, az „Acta Medicae et Sociologica” első számát az olvasók számára.

Kiadványunk a Debreceni Egyetem Egészségügyi Kar Tudományos Tanácsadó Bizottságának megbízásából és az egyetemi kiadó, a University Press gondozásában megjelenő periodika. Intézményünk nem csupán a divatnak hódol ezzel a folyóirattal. Egy olyan folyóiratot szeretnénk újtárrá indítani, melynek keretein belül módunkban áll megmutatni a karon folyó tudományos munka eredményeit. A címválasztással azt is szeretnénk jelezni, hogy csatlakozunk egy régi felsőoktatási hagyományhoz, s ezzel egy újabb „Acta” kerülhet a tudomány könyvespolcára. Kicsit tematizálva, kicsit konceptualizálva, de mindenképpen egymás mellett bemutatva a karral munkakapcsolatban lévő, de a tudományos kutatómunka különböző szintjein alkotó szakemberek munkáit. Fontos célunk, hogy publikációs fórumot teremtsünk fiatal kollégáknak, a karunkon művelt tudományok és határterületeik (egészségtudományok és társadalomtudományok) témáit feldolgozó tanulmányaik számára. Szeretnénk elérni, hogy a folyóiratunkban megjelenő munkák minden tekintetben megfeleljenek a tudományos közleményeknek szemben támasztott követelményeknek. Ezért szerkesztőbizottságunk úgy dön-

tött, hogy minden olyan, közlésre kerülő tanulmányt lektoráltatunk, melynek szerzője nem rendelkezik tudományos minősítéssel. A nagyobb hitelesség érdekében, a karunkhoz tartozó szerzők által írott munkákat kartól független, tudományos fokozattal rendelkező, tudományterületileg illetékes szakembernek adjuk ki lektorálásra. Ugyanakkor azon külső szerzőinknek, akik nem tartoznak a karunkhoz, belső lektort rendelnénk karunk tudományosan minősített munkatársai közül. Szándékaink szerint az ilyen fajta tanulmányokból lesz a legtöbb folyóiratunkban. Szeretnénk azonban azt is bemutatni, hogy hol tartanak tudományos munkájukban a tapasztalt, tudományosan minősített kollégáink. Ezért mindig lesz, divatos kifejezéssel élve, egy ún. VIP-tanulmány is, melyekre felkérünk szerzőket azok közül, akik már nevet szereztek a tudományos alkotómunka terén. Ezeket a munkákat természetesen szükségtelen lektoráltatni.

Azonban úgy teljes a spektrum, ha az utánpótlást jelentő hallgatóság is lehetőséget kap, hiszen a kutatómunka hatékonyságának egy másik ismérve, hogy sikerül-e átplántálni az érdeklődést és át tudjuk-e adni a tapasztalatokat hallgatóinknak ezen a téren? Ebben a számban még nem, de a következő számtól kezdve, szeretnénk egy-egy kiemelkedő színvonalú hallgatói tanulmányt is megjelentetni, természetesen a szabályoknak megfelelő lektorálás után. Természetesen többnyire magyar nyelvű tanulmányok megjelentetését tervezzük, de mindhárom típusú tanulmány

esetében lehetővé tesszük, hogy a tudományterület művelése szempontjából releváns idegen nyelvű munka is megjelenhessen. Úgy érzem, hogy ekkor áll össze a „Gestalt”, így lesz „kerek egész” a dolog. A kor szellemének megfelelően, először papír alapon jelennek meg az egyes számok, majd internetes változatban felkerülnek a kar weblapjára.

Az első számban bevezetőként két rövid írás, majd hat tanulmány (négy magyar nyelvű, két angol nyelvű munka) olvasható. Mindenképpen szerettünk volna olyan útnak indító üzenettel kezdeni, melynek szerzője már nevet szerzett mind a tudomány, mind pedig a tudományos folyóirat szerkesztés terén. Ezért a folyóirat Berényi Dénes akadémikus gondolataival indul; öt munkásságának egyetlen elemében sem kell külön bemutatni a Szemle olvasóinak. Egy hosszú tudományos életpálya tapasztalatával ír a folyóiratok szerepéről, küldetéséről, sőt egy röpké áttekintést is ad azok századokat átívelő történetéből. Sorban ezután egy amolyan főszerkesztői levél jön, melynek lényegét jelen írásomban is összefoglaltam, s a motivációinkról és céljainkról szól. Az első szám „zászlóshajója”, ha úgy tesszük vezércikke, két amerikai professzor tanulmánya. Steve Drewry és Thomas Lawson olyan neves külföldi szakemberek, akik nagyon régóta állnak szoros munkakapcsolatban karunkkal. Angol nyelven íródott tanulmányuk a szociálismunkás-szakmának a nemzetközi kutatások etikájának kialakításával kapcsolatos szerepéről szól. Korunk globalizációs tendenciája tudományos kutatásokra is vonatkozik, ezért különösen fontosak azok a megfontolások, melyek olyan kényes témák elemzésére vonatkoznak, mint pl. az emberi jogok, vagy a kulturális különbségek vizsgálata. A következő írás nagy ugrást jelent mind földrajzilag, mind

pedig témáját tekintve, hiszen két ukrán intézet munkatársait köti össze egy magyar szerző, Kulja András. Angol nyelven íródott tanulmányuk az utóbbi tíz év élelmiszerfogyasztásainak sajátosságait és annak a mortalitásra és a morbiditásra gyakorolt hatásait elemezte Ukrajnában. A magyar nyelvű tanulmányok sorát Jóna Györgynek és két szerzőtársának, az irányított betegellátás rendszerével foglalkozó munkája nyitja. Az értelmi sérült emberek intézményes ellátásának szerepét mutatja be Zolnai Erika írása. Nagyon szomorú és egyben izgalmas témával foglalkozik Szoboszlai Katalin, a hajléktalanság életútbeli kialakulását veszi górcső alá. Hogy a karunkon művelt tudományterületek teljes spektruma megjelenjen, az utolsó tanulmány informatikai jellegű. A többcsatornás kriptográfiai protokollok vizsgálatáról szól Takács Péter munkája, aki csakúgy, mint a többi magyar önálló, illetve első szerző, karunk főállású munkatársa. Nevezett kollégáink a tudományos fokozatszerzés különböző fázisaiban vannak, sőt van oly szerzőnk, aki a tanulmány leadása és megjelenése között eltelt idő alatt védte meg disszertációját. A szokásoknak megfelelően a szerzők néhány mondatos bemutatása zárja a kiadványt. Mint minden első szám, ez a kiadvány is nyilván magán viseli a kezdet nehézségeit, a gyakorlatlan szerkesztés keze nyomát. Mindazonáltal reméljük, hogy idővel sikerül olyan publikációs fórumot teremteni, amely megfelel a szakmai kívánalmaknak és sokáig jelent megjelenési lehetőséget és tartalmas olvasnivalót a tudományok iránt érdeklődőknek.

Acta Medicinæ et Sociologica, University Press, Debrecen, 2010. 123 p.

Kiss János

Tarpai Esze Tamás és gyalogezrede

Már nagyon vártuk a *Folia Rákócziana* 10/2. kötetének megjelenését. Most már jobban el tudunk igazodni a 10/1. kötetben közölt forrásokban is. Nemcsak a személynév- és a földrajznév-mutatóra gondolok, hanem a jegyzetapparátusban alkalmazott jelek és rövidítések feloldására, a magyar nyelvű forrásokban előforduló idegen és régi szavak, kifejezések jegyzékére, azaz értelmezésére. Külön öröm, hogy az olvasó a korabeli mértékekkel, pénznemekkel, katonai kifejezésekkel is megismerkedhet. A 10/2. kötet Függelékében ezek a praktikus információk találhatók.

De ne szaladjunk ennyire előre!

Mészáros Kálmán, a Hadtörténeti Intézet munkatársa arra vállalkozott, hogy összegyűjtse, közreadja az Esze Tamásra, családjára, szülőhelyére, valamint gyalogezredére vonatkozó forrásokat. Az első kötet 2008-ban, a neves kuruc brigadéros halálának 300. évfordulójára jelent meg a vajai forráskiadvány-sorozat, a *Folia Rákócziana* 10/1. darabjaként. (Ismeretése a *Szemle* 2009/2. számában olvasható, 316–318. p.) 2010-ben a második, a Bánkúti Imre (1927–2009) történész emlékére ajánlott kötet is elhagyta a nyomdát, s ezzel teljessé vált a gyűjtemény.

A *Folia Rákócziana* 10/2. kötete három fő részből áll: Kiegészítések az első kötethez, 1704–1706; Források, 1707–1709 és Függelék. A Kiegészítések folyamodványokat (íróik Esze-ezredbeli tisztek, címzettjük II. Rákóczi Ferenc), névsorokat (az Esze-ezredből távozók – áthelyezések, szökések –, illetve az Esze-ezredhez csatlakozók) és egy keltezetlen tabellát tartalmaz. Ez utóbbiból megtudhatjuk, hogy Esze Tamás ezrednek létszáma 1706–1707 tájt 783 volt, a

legtöbbször Szatmár (217), Szabolcs (213) és Bereg (169) vármegyéből származtak. Tehát régióink ezt az alakulatot joggal érezheti a sajátjának.

* * *

Ami Esze Tamást és családját illeti, a 10/2. kötet dokumentumokban igen gazdag. Elég csak Esze Tamás brigadérosi kinevezésére (1707. április 18.), az Esze család megnemesítésére (1708. március 24.), valamint Esze Tamás (1707-ből 14, 1708-ból 3) és bátyja, János (1708-ból 3) leveleire utalnunk. Esze Tamás leveleinek címzettje II. Rákóczi Ferenc (11) és Károlyi Sándor (6). Esze János is e két személyt kereste meg soraival egy, illetve két alkalommal. (Rákóczi 1707-ben 3, 1708-ban 1 levelet írt Esze Tamásnak, Bercsényi pedig 1707-ben egyet. Esze János címzettként nem szerepel.)

Kár, hogy a brigadérosi kinevezésnek csak javításokkal megtűzdelt fogalmazványa maradt ránk, így nem tudhatjuk, hogy végül a tisztázatban miként szerepel Esze Tamás titulusa. A fogalmazványban neve elől a *nemzetes* szót lehúzták, csak a *vitészlő* maradt meg, holott e két kifejezés a korban együtt használatos a katonáskodó nemesekre vonatkoztatva! A javítás Esze Tamás bizonytalan jogi helyzetéről árulkodik: a jobbágyságból már felszabadult (10/1. köt. 34–36. p.), de ekkor még nem volt nemes. Igaz, 1706-ban sem, a mustramester mégis *Tekintetes, Nemzetes és Vitészlő Esze Tamás Uramnak* titulálja (10/1. köt. 79. p.). Sőt az 1707. június 2-án készült mustratabella *Perillustris Dominus*-nak írja.

A nemeslevél viszont eredeti. Ezzel meg az a gond, hogy valaki bekereteztette, a falon függött – a napfény itt-ott

kifakította a szöveget. Szerencsére 1914. január 14-én, amikor az oklevél még jobb állapotban volt, készült róla egy másolat.

Az itt először közölt armális a népes Esze család valamennyi férfi tagját felsorolja, kiemelve Esze Tamás és két testvére, János és Márton érdemeit. Ugyanis nemcsak Esze Tamás várta Rákóczit 1703 tavaszán/nyarán a lengyel-magyar határon, Esze János és Márton is ott volt: „örök emlékezetre méltó hűséggel és engedelmességgel, mindenki más előtt fegyvert fogtak.” Ez a tény a korábbi szakirodalomban nem volt ismert. Az is fontos családtörténeti adat, hogy Esze Márton a szövegben néhaiként szerepel, tehát ekkor már nem élt. (Esze Tamás anyai ági rokonait is megnevesítette, akik közül Márton Mihály, András és Gergely különböző hadi és gazdasági teendőikben vett részt.)

Az armális élén megfestett címerkép érdekessége a pajzsalak, a minden biztonnyal Esze Tamásról mintázott hajdúvitéz, aki bocskorban, kék nadrágban, vörös kabátban, hósi pózban puskát tartva, karddal felőveze áll a kősziklákön; a leírás szerint vereses arca az ellenséggel szembeni dühtől elkomorult, szeme tágra nyitott és feszülten figyelő, bajusza hosszú. (A címer színesben látható a 10/1. kötet borítóján.)

Közjogi szempontból említésre méltó, hogy Rákóczi nem erdélyi fejedeleme, hanem a szabadságért szövetkezett magyarországi karok és rendek vezető fejedelmeként adományoz nemességet. Ennek magyarázata, hogy az armálisban felsorolt személyek lakóhelye Tarpa. Ez a település Szatmár vármegyében fekszik, azaz nem Erdélyhez tartozik. (Igaz, Magyarországon csak a király adhatna nemességet, de az 1707-ben megtartott ónodi országgyűlés megfosztotta a trónról I. Józsefet, azóta interregnum van!)

Az oklevél végén a kuruc állam legfőbb tisztségviselőinek méltóságsora

olvasható. A felhajtásra irt kihirdetési záradékból kiderül: a nemeslevelet Szatmár vármegye 1709. február 6-án Szatmár városában tartott közgyűlésén mutatták be, s annak tartalma ellen senki se tiltakozott. (Azt azonban nem jegyezték fel, hogy a kihirdetést az Esze család mely tagja kezdeményezte; Esze Tamás ekkor már nem élt...)

Az Esze család hölgy tagjairól keveset tudunk. A 10/2. kötetben csupán Esze Tamás feleségéről, Bíró Annáról van adat: két szomorú esemény kapcsán két forrásban szerepel a neve. A tarpai főbíró 1708. április 30-án arról tájékoztatja Károlyi Sándort, hogy Bíró Gergely, Esze Tamásné idős rokona Vári és Tarpa között rablógyilkosság áldozata lett; a tettes egy Nyüző-ezredbeli katona. A következő hónapban férjét is elveszítette Bíró Anna, aki türelmetlenül várt az igazságtételre: többször is sürgette Esze Tamás gyilkosainak megbüntetését. (Rákóczi 1709. január 24-én intézkedett ebben az ügyben.)

* * *

Ami Esze Tamást és ezredét illeti, 1707-ben az erdélyi hadszíntéren harcoltak, de elpártolt tőlük a hadiszerecsen. „*Kegyelmes Uram* – írja a frissen kinevezett brigadéros 1707. április 19-én Rákóczinak –, *úgy érttem, hogy a gyalogok számára zászlókat csináltat Felséged, én pediglen zászlók híjával magok, [valószínűleg tollhíba vagyok helyett!] az kocsárdi harcnak alkalmatosságával elnyerték. Felségedet alázatosan kérem, vagy tizenegy zászlókat adatni ne terheltezzék.*”

Esze Tamás kezdetben bizakodó, reményt lát egész Erdély felszabadítására, de erősítést kér Rákóczitól, később pedig a nemrég beiktatott fejedelem visszatérését sürgeti: amikor itt volt, akkor legalább ételt és italt lehetett rézpénzért vásárolni... Rákóczi igéri ugyan indulá-

sát, sőt udvari hadainak előreküldését, de végül mégsem vállalkozik egy újabb erdélyi útra, hiába panaszolja Esze Tamás, hogy az erdélyi urak csak önös érdekeikkel törődnek. Megtörténik a baj, mások fegyelmezetlensége miatt meghiúsul Esze Tamás tervezett rajtaütése az Erdélybe bevonult császári seregen. A főparancsnok, Pekry Lőrinc tábornagy a kudarcért Esze Tamást teszi felelőssé. (Nem veszi figyelembe, hogy pár nappal korábban az egész kuruc hadsereg futamodott meg az Erdély határához érkezett császáriak elől.) Először csak megint, lecsukni nem meri, mert – mint Rákóczinak írja – „*Felségednek ugyan csak ő kegyelme volt az edgyik kezébe az mi dolgainknak kezdetiben.*” Ám amikor szabad kezét kap a fejedelemtől, letartóztatja.

Esze Tamás a maga mentségére tanúkat hallgattat ki, jegyzőkönyvet készített a Pekry Lőrinc által lefolytatott vizsgálat ellenében – és személyes meghallgatást kér Rákóczitól. A fejedelem jóváhagyja ugyan a brigadéros letartóztatását, de arra utasítja a tábornagyot, hogy szolgáltasson törvényt, ám az ítélet végrehajtásával várjon a további parancsig. A büntetés úgy látszik elmaradt, mert a következő forrás már arról szól, hogy Károlyi Sándor tábornagy, tiszántúli főkapitány a katonák összegyűjtésére küldte Esze Tamást.

Esze Tamás ezredével együtt elhagyja Erdélyt, Károlyi parancsnoksága alá kerül. A vesszőfutás azonban folytatódik, az őt és toborzó tisztjeit ért vádak – a szegénység és a nemesség fosztogatása – ellen kell védekeznie. 1707. december 10-én jelenti Károlyinak: bár katonáinak nincs bocskora, elindította őket a táborra, „*hogy a' szegénység ne romoljon, három csoporton maséroznak.*” Téli pihenőről tehát szó sem lehet.

Így telt el az 1707-es esztendő.

1708-ban folytatódott a megpróbáltatások. Esze Tamás és ezrede a janu-

ári hidegben is folytatja menetelését a Felvidéken. Bercsényi Miklós főgenerális, fejedelmi helytartó már nagyon várja érkezésüket. Rákóczi parancsára (1708. január 22.) Szepes vármegyébe kell vonulniuk, Berthóti Ferenc kassai vicegenerális parancsnoksága alá. Alig érkeznek meg, a fejedelem számadást követel az ezred részére kiadott ruházatról, az a gyanú, hogy Esze Tamás több ruhát vételezett, mint amennyi a létszám! Katonaságának megfogyatkozásáért a brigadéros Károlyi Sándort és az ungvári helyőrség parancsnokát, Vajda Jakabot teszi felelőssé. Előbbi kiadta ezredéből Kércsy Sándorné és Barkóczy Györgyné (Károlyi anyósa!) jobbágyait, s nyilván az ő biztatására szöktek vissza Olcsvára és Apátiba a saját jobbágyai. Utóbbi Ungvárra fogadott be két dobost és négy közlegényt az ezredből. (1708. január 27.) Esze Tamás ezzel a levelével Károlyi neheztelését vonta magára. (Károlyi Sándor levelét nem ismerjük, csak Esze Tamás önérzetes válaszát: 1708. április 21.)

E sok-sok gond, baj ellenére sem vesztette el Esze Tamás Rákóczi bizalmát. A vádak, rágalmak alól sikerült tisztázni magát. Ennek közvetett bizonyítéka az 1708. március 24-én kiállított (fentebb ismertetett) nemeslevél.

Esze Tamás nem sokáig élvezhette a nemességet, 1708. május 27-én, pünkösdkor – máig tisztázatlan körülmények között – életét vesztette... Csak annyit tudni, hogy a brigadéros a nyitrai táborban valamilyen okból összeverekedő, egymásra lövöldöző két ezredet (a sajátját és a Czelder Orbánét) akarta szétválasztani... Rákóczi főhadsegédjét, Máriássy Ádámot küldte ki az eset körülményeinek kivizsgálására, de a felvett jegyzőkönyv mindmáig nem került elő.

Az ezred Esze Tamás bátyja, János parancsnoksága alatt szolgált tovább, részt vett a végzetes trencsényi csatában (1708. augusztus 3.), ahol minden bi-

zonnal jelentős veszteséget szenvedett. (Sajnos létszámkimutatások csak a csata előtti időszakból vannak: július 2-án 750 fő, július 24-én pedig 738 fő.)

Rákóczi azzal fejezte ki az ezred iránti nagyrabecsülését, hogy befogadta udvari palotásai közé, azaz az irreguláris (korabeli kifejezéssel élve: mezei) ezred reguláris kötelékben fejezte be a szabadságharcot.

* * *

Ami Esze Tamás szülőhelyét, Tarpát illeti, az itt lakók a szabadságharc alatt körömszakadtukig ragaszkodtak a Rákóczihoz csatlakozásukkal visszanyert hajdúvárosi kiváltságaikhoz. Nyakasságuk, makacsságuk a fejedelem előtt is jól ismert volt, ezért figyelmeztette őket nyílt levélben arra, hogy az ónodi országgyűlés a dikális adózásról döntött, s ez alól sem a vitélő rend, sem a hajdúkiváltságot nyert Tarpa nem vonhatja ki magát: kiváltságaik elvesztésének terhe mellett inti őket, nehogy ellenszegüljenek a rendelkezéseknek. (1707. augusztus 2.) Nem sokkal később Rákóczi megfeddi a tarpaiakat, mert azok a városukba beszállásolt személytől megtagadták az ellátást, figyelmezteti őket: a beszállásolási terheket a szabad helységek is kötelesek viselni. (1708 február.)

Ugyanakkor Rákóczi három, díszesen kiállított oklevélben ismerte el, újította meg, tette teljessé Tarpa kiváltságait. Először 11 pontban sorolta fel a szabadságharc kezdetétől szerzett érdemeik után kapott kiváltságaikat, ugyanakkor azt is előírta, hogy ezek fejében a város katonáskodással tartozik, ennek mi-kéntje 8 pontot tesz ki. (1708. augusztus 25.) Aztán címert – ez színesben látható a 10/2. kötet borítóján – adományozott

Tarpának. (1708. szeptember 8.) Végül pallosjogot kapott a város. (1709. január 25.) Kiváltságaikban meg is védte őket; Károlyi Sándor tábornagynak értesre adta: Tarpa nem tartozik portális hajdúkat kiállítani. (1709. május 2.)

Tarpa önkormányzatának működését nem ismerjük, a város jegyzőkönyve nem maradt ránk. Az előljárásának csupán két kiadványa olvasható a 10/2. kötetben: a lakosság ügyes-bajos dolgait a kiváltságlevelek megszerzése előtt a főbíró és a tanács intézte (1708. április 30.), azt követően pedig (1709. június 4.) a főhadnagy és az esküdtekből álló tanács.

* * *

A közölt forrásokat nemcsak a szűkebb szakma hasznosíthatja, a helytörténészek mellett a korszak iránt érdeklődők is eligazodhatnak a kötetben. Ehhez nemcsak a Függelék nyújt maximális segítséget, de az is, hogy a közölt latin nyelvű oklevelek Tóth Gergely tolmácsolásában magyarul is olvashatók.

A két kötet összesen – a szövegváltozatokat, az egy témakörre vonatkozókat nem számolva – 143 forrást tartalmaz az 1694–1709 közötti időszakból. Mindkettőt Bánkúti Imre lektorálta, a borítóterveket Csákváry Ferenc készítette, megjelentetésüket Szirmay Gábor és a Nemzeti Kulturális Alapprogram támogatta.

Források Esze Tamás kuruc brigadéros életéhez és Tarpa Rákóczi-kori történetéhez. Második kötet: 1707–1709. Sajtó alá rendezte, a jegyzeteket és a mutatókat készítette Mészáros Kálmán. Vay Ádám Múzeum Baráti Köre. Vaja, 2010. 193 p. (Folia Rákóciana 10/2. Sorozatszerkesztők Mészáros Kálmán és Molnár Sándor)

Sipos Ferenc

Caesaral csetelni

Többek között ezt a lehetőséget is kínálja a Nyíregyházi Főiskola Történettudományi Tanszékének tudományos folyóirata, az Akta VII. kötete. A szerkesztő természetesen elsősorban tanároknak, történész hallgatóknak ajánlja a kötet kilenc tanulmányát, közöttük azokat is, amelyek „A kreativitás fejlesztése az iskolában” című konferenciára készültek. De ezeken túl témájában sokszínű, feldolgozásában órszerű, esetenként vitára is okot adó írásokat talál még itt az érdeklődő olvasó.

Fazekas Rózsa tanulmányában Károlyi György gazdálkodását vizsgálja az 1829–1848 közötti időszakban. A Károlyiakat a 19. század első felében az ország második leggazdagabb családjának tartották. Vagyonukat csak az Eszterházyaké múlta felül. A hatalmas birtokot 1827-ben osztották három felé, s azon a három fiú István, Lajos és György önállóan kezdett gazdálkodni. György örökölte az ősi fészket, Nagykárolyt, s Fazekas Rózsa ennek, mint birtokközpontnak a bevételeit, kiadásait vizsgálja rendkívüli alaposággal.

A világháborúk, világegések bizony mindig önvizsgálatra készítetik az emberiséget. Az első világháborút követően így született meg a „Páneurópa-mozgalom”, az Európa jövőéért aggódó, felsősséget érző gondolkodás mozgalma.

Reszler Gábor tanulmányában erdélyi nézőpontból igyekszik bemutatni ezt a mozgalmat. Maga a témaválasztás is rendkívül izgalmas, hiszen Trianon után, a revízió büvöletében a megbékélést hirdetni igen bátor vállalkozás.

A szerző legfőbb forrása Ligeti Ernő erdélyi író „A páneurópai mozgalom” című 1926-ban megjelent írása. Ebben hitet tesz a mozgalom mellett, elfogadja a mozgalom atyjának tekintett Coudenhove-Kalergi gróf vízióját az új Európáról, mely 26 államból állna és fokozatosan, időben elnyújtva fejlődne ki.

Hiszi, hogy az új Európa a kisebbségek sorsát is képes lesz majd kezelni „és ott épp oly zavartalanul fejthetik ki kulturális tevékenységüket, mint a többségiek”... Összegzésében Reszler maga is elismeri, hogy bő nyolc évtized után Európa még a XXI. század elején sem teljesedett ki és a 41 milliónyi kisebbség sorsa messze nem megnyugtató.

A 2010-es év, a választások éve, a politikatörténet szempontjából mindenképpen különleges esztendő. „Fülkeforradalom”, új rendszerváltás mondják a politikusok. Vajon száz esztendő múlva az akkori történetírás hogyan jellemzi majd ezt az esztendőket, ezt az eseményt?

Ezek a gondolatok is eszembe jutottak amikor Zsoldos Ildikó: Új utak a dualizmus választásainak vizsgálatában című kitűnő tanulmányát olvastam. Bármilyen furcsa, de a történetírásnak is van története, különösen pedig az „új történetírásnak”, a „new history”-nak. A szerző a tanulmány első részében – a szakirodalomban való tájékozottságát is bizonyítva – ezt mutatja be. Megállapítja, hogy a politikatörténetnek a társadalomtörténettel való ötvözése nem új gondolat. Különösen nem új a választások történetével foglalkozó munkákban. Itt ugyanis kézenfogva jár – a kampányidőszakban mindenképpen – a pártpolitika és a szavazóbázis, a társadalom.

A tanulmány második részében az új történetírás módszertani elemeit vizsgálja egy választási periódus feldolgozásában. Ez a periódus pedig az 1905-ös, 1906-os szabolcsi képviselő-választások időszaka, melyből a szerzőnek 2009-ben kitűnő kötete jelent meg.

Ma már nem lepődünk meg, ha egy beszélő robottal találkozunk, sőt a beszélgető sem ritka, olyan amelyik bizonyos kérdésekre is válaszol. Mindezt hogyan lehet hasznosítani a történelem

tanításában – nos ez a témája Buhály Attila: Caesarral csetelni, avagy infokommunikációs lehetőségek a történelemtanításban című tanulmányának.

Amerikában versenyt hirdettek középiskolások számára. A feladat az volt, hogy készítsék el a virtuális képét egy történelmi személyiségnek. Egy beszélgető robotot „Chatbotot” kellett alkotniuk a kiválasztott személyhez kapcsolódó dokumentumok felhasználásával. Az érdeklődő tehát csetelhet Lincoln elnökkel, kérdezheti családjáról, betegségéről, hobbijáról stb.

A lehetőség tehát adott és csupán idő kérdése, hogy mindez hazánkban is megjelenjen és a hatodikos tanuló a virtuális Mátyás Királlyal társalogjon.

Milyen gondokat problémákat jelenthet a tanításban mindez – teszi fel a jogos kérdést a szerző? Az új eszköz még nyilvánvalóbbá teszi azt, hogy a tanár, az előadó már nem az információszerzés egyetlen forrása. Hamar kiderülhet az is, hogy az új infokommunikációs technikát a hallgató jobban kezeli mint a tanár. És bizony a szaporodó programok némelyike olyan információhoz is juttathatja a tanulót, amelyik köszönő viszonyban sincs a valósággal. Éppen ezért vezették be a főiskola mesterképzésének tanrendjébe „A multimédia felhasználása a történelemtanításba” című kurzust.

A számítógépes programok használata a témája Szoboszlay György; Történelem: tanítás és a Prolog programozási nyelv című tanulmányának is. A nagyobb terjedelmű munka a Prolog programozási nyelv ismertetésével és történetével kezdődik, majd a programírás iránt érdeklődőknek kitűnő kézikönyveket ajánl.

Ezt kövözően a szerző gyakorlati példán mutatja be a programírás lépéseit, rejtjelmeit. A példa kitűnő, egy nemesi család leszármazási táblázata mint a program adatbázisa. A programírás levelezése igen szemléletes, majdhogynem túlságosan is egyszerűnek tűnik, így kedvet csinál, alkotásra ösztönöz. A szer-

zőnek arra is kiterjedt a figyelme, hogy a Prolog sokféle változata, továbbfejlesztése közül részletesen bemutassa azt, amelyet példaként használ (SWI-Prolog).

Óbis Hajnalka a nyomtatott alapú multimédiás eszközök használatáról írt tanulmányt. Pontosabban egy eszközről, a képregény használatáról, használhatóságáról.

Megállapítja, hogy minél kisebb a gyermek, annál fontosabb a képek szerepe a történelemtanításban. A képek ugyanis máshogy közvetítenek, mint az írott szöveg, vagy az élő szó. A tanulókból pszichikai aktivitást váltanak ki. A képregény mint multimédiás eszköz viszont összekapcsolja a kép és a szöveg jótékony hatását, egymást erősítő tulajdonságát.

Ügyelni kell persze arra, hogy ebben a popkultúra által teremtett művészeti ágban a történelmi hitelesség jelen legyen. Nem úgy persze mint egy levéltári forrásban, hanem úgy mint egy történelmi regényben. Hazánkban ezekből születtek nagy számban képregény-adaptációk.

A továbbiakban a szerző hazai és nemzetközi példákat sorol fel olyan képregényekről, melyek igen jól hasznosíthatók. Ugyanakkor felveti azt a kérdést is, hogy bármilyen téma alkalmas lehet-e képregény adaptációra? Itt utal a vitára, amelyik a Holokauszt történetét feldolgozó képregények kapcsán bontakozott ki.

Oláhné Szirota Szilvia a történelemoktatás és a fiatalkorú bűnözés elleni harc összekapcsolásáról írt terjedelmes tanulmányt. Napjainkban élénk vita folyik a fiatalkori bűnözésről, arról, hogy legyen-e büntethető a 14 éven aluli elkövető is. A szerző statisztikai adatokkal bizonyítja, hogy az utóbbi évtizedben számszerűen nem nőtt jelentősen az ilyen bűncselekmény, csupán a médiák által nagyobb nyilvánosságot kapott.

Részletesen elemzi a gyermek és fiatalkori bűnözés helyzetét, tárgyalja annak lehetséges okait, vizsgálja az elkövetők családi körülményeit. Külön kitér az

elszegényedés folyamatára, mely kimutathatóan hatással van a bűnelkövetés gyakoriságára.

Megdöbbsentő adatokat közöl arról, hogy a szegénynek tekintett családok 41 %-a gyermekkorú és hogy az utóbbi két évtizedben a gyesen lévők súlya, aránya a szegények között megháromszorozódott.

Hogyan segíthet a problémák kezelésében a történelemtanítás? Nos a tanulmány negyedik fejezetében a szerző ezt részletezi. A módszertani fogások, a tananyag által kínált lehetőségek helyett csupán egy tényezőt emelek ki. Ritoók Zsigmondot idézve: „döntő tényező az, hogy a tanár egyénisége mit sugároz.”

Az 1945 utáni közigazgatás megyei történetéről még nem készült átfogó feldolgozás. Vinnai Győző rövid tanulmánya azt sejteti, hogy néhány év múlva egy ilyen kötetet is kézbe vehetünk. Most rövid, inkább csak az eseményekre koncentráló összegzését adta az 1950-1970 közötti történéseknek.

A vármegyék összevonása, az új megyehatárok kijelölése, a területek átadása Hajdu és Borsod megyének megelőzte az 1950 évi I. törvényt, az úgynevezett tanács törvényt. Ez alapján október 22-én választásokat tartottak, így jött létre a szovjet mintájú közigazgatás.

Szabolcs megyében 223 községi 11 járási tanács jött létre, illetve megalakult a megyei tanács is. A tanácsok munkája formális, nehézkes volt, légyegében a pártutasításokat hajtották végre. Gazdasági kérdésekben nem dönthettek, az apparátusok szakemberhiánnyal küzdöttek.

Nagy Imre miniszterelnöksége alatt születik meg a második tanács törvény (1954. évi X. tv.), mely a hibákból tanulva jobbítani szeretett volna a helyzeten. Erre azonban az ismert okok miatt nem volt idő.

Csak 1956-os forradalom után nacionalizálódik a közigazgatás. Bár megmaradt a szoros pártirányítás, de a gazdasági fellendüléssel párhuzamosan

a közigazgatás is megújul. Ez a szerkezet az 1970-es évekig nem változik.

Hogyan lehet Oroszország keleti politikáját úgy kialakítani, hogy Európa ne tiltakozzon egyöntetűen a balkáni beavatkozást illetően? Erre a kérdésre az 1878. június 13-án megnyílt berlini kongresszus adta meg a választ – sehogyan.

Ami pedig a feltett kérdés és az arra adott válasz között van az egy igazán izgalmas tanulmány, Czövek István: Oroszország szláv politikája a 19. század második felében címmel. A szerző a „keleti kérdés” jó ismerője, részletesen és igen szemléletesen tárgyalja azt a diplomáciai csatározást, melynek szereplői a 19. századi nagyhatalmak, tárgya pedig a betegeskedő, de hatalmához nagyon is ragaszkodó Török Birodalom.

A tét pedig nem más, mint az, hogy a Birodalom kimúlásával kinek milyen örökség, szerzemény jut. Mi lesz például a Balkánnal, ahol három civilizáció találkozik? Kinek a befolyása alá kerülnek a Birodalom utódállamai? Mi az érdeke az egyik és a másik nagyhatalomnak? Hogyan viselkedjen Oroszország a Balkánon élő szlávokkal kapcsolatosan? Engedjen-e a pánszláv mozgalomnak, tekintse testvéreknek és harcoljon értük fegyveresen is?

Izgalmasnál, izgalmasabb kérdések és a válaszolni próbálók sem akármik: Bismarc, Gorcsakov, Andrássy, a korszak kiemelkedő diplomatái. Ígéretes, megállapodások, aláírt jegyzőkönyvek (London) hogy aztán azokból semmi se valósuljon meg. És 1877 áprilisában elkezdődik az orosz-török háború. Gyors és egyértelmű orosz győzelem a csatatéren, majd megalázó orosz vereség a berlini kongresszuson. Nem oldódik meg semmi, az emberiség halad az I. világháború felé.

Tanulmányok az egyetemes és a magyar történelem köréből VII. Szerkesztette Czövek István. Bessenyei György Könyvkiadó, Nyíregyháza, 2009. 115 p.

Nagy Ferenc

Nyíregyháziak könyve

Nyíregyháziak könyve – Két évtized két évezred két évszázadából (1990–2010). Ezzel a címmel adott ki gazdagon illusztrált könyvet Nyíregyháza Megyei Jogú Város Önkormányzata a település rendszerváltást követő húsz évről. A kiadvány közvetlenül az októberi választások előtt jelent meg.

A gondolat kézenfekvő, hiszen a közjogi esemény igényli a számvetést, a két évtized pedig már elég hosszú idő. Ha a kettő egybeesik, igazán jó alkalom, hogy ne egyszerű prospektus, hanem maradandó, keménykötésű, igényes könyv készüljön. Nem közömbös az sem, hogy e húsz évből az utóbbi tizenhatban egyazon vezető, *Csabai Lászlóné* polgármester állt a város élén, aki most köszönt le posztjáról.

Kíváncsian vettem kézbe a könyvet, mert egy ilyen mérlegkészítő kiadvány sokféle elképzelés alapján állítható össze, bár mindegyiknek sajátossága, hogy az eredményeket köti egy csokorba. Tehát a kétségtelenül meglévő gondok, bajok, gyötrődések hiányát nem is kérhetjük számon, nem ezzel a céllal készült.

Ha csupán átpörgetjük a lapokat, mielőtt részletesen elmélyednénk a látványban és az olvasnivalóban, már imponáló kép bontakozik ki. A négy nagyobb fejezet – események, számok, emlékezések, a város arca – még az eseményekkel hivatásszerűen foglalkozó krónikásnak is mutat újdonságokat.

Közhely, hogy ez a város messze nem az a város, ami húsz évvel ezelőtt volt. És ez nem csak a megújult központi részekre vonatkozik. Tízezerrel több lakás van most, mint két évtizede, a gyarapodás egyúttal korszerűbb családi otthonokat is jelent, köztük százával olyan villákat, látványra is megnyerő családi házakat, amilyenekre húsz éve még rácsodálkoztunk. Háromezer lakást

javítottak fel a panelprogramban – a lakosság négy milliárdjához kettőt tett hozzá az önkormányzat, hármat az állam –, s közben megszüpítették a jóságvárosi, örökösöldi városrész-központokat, részben visszaállítva a hetvenes, nyolcvanas években épült házgyári lakónegyedek kedveltségét. Kilencszeresére nőtt a kereskedelmi üzletek száma (328–3078), s ebben olyan nagy létesítmények is vannak, mint az Univerzum, a Nyír Plaza, a Korzó, és megjelent szinte minden nagy áruházlánc. Szállodák, kisebb-nagyobb éttermek, cukrászdák, pubok épültek, nyolcszor több vendéglátóhely között válogathatunk, mint két évtizede (118–927).

Mielőtt a számokban elmerülnénk, érdemes a fényképekre is összpontosítani, amelyekből több mint kétszázhuszat tartalmaz a könyv. Sok jó fotót válogattak a kötetbe a szerkesztők, köztük néhány meglepőt is – néha olyan látványt produkálva, ahogyan általában nem láthatják Nyíregyházát a városlakók. Ezek között van olyan is, ami a készítő szemfülességét dicséri, és olyan is, amelynek elkészítése a korszerű technika lehetőségeinek érdeme. Ilyen például az egykori Domus Áruház a teniszszóval, a stadion madártávlatból, kilátás a városra a pilótafülkéből, stb. Imponáló több új létesítmény fotója, például az Ipari Park, az autópálya, az ügyfélcentrum, stb. A legnagyobb hatást mégis azok a képek tették rám, amelyek eredeti pompájukban mutatják a város ékköveit. A szép, régi épületek, amelyekből sajnálatosan kevés van ugyan, de ötvenévnyi „Csipkerózsika-álom” (kevésbé udvariasan: elhanyagoltság) után végül az elmúlt húsz évben újítottak fel. Ezek közé tartozik egyebek mellett a Takarékszövetkezet és a Nyírvíz Palota, a Korona Szálló, az Általános Hitelbank épülete (ma: házasságkötő terem).

Kis büszkeség is eltöltött, amikor a VIDOR Fesztivál képeit néztem; ezzel a sajátosan nyíregyházi rendezvénnyel felkerült a város az ország kulturális élmézőnyébe. Ugyanez a helyzet az Állatparkkal, amely tucatnyi hasonló létesítmény közül toronymagasan kiemelkedik – nyáron havonta százezreket is vonz a megyeszékhelyre.

Van még a városképnek egy rejtőzködő tartaléka, amely emeli a színvonalát, de sokan még nem is látták. Mert nem főúton van és „csak úgy” kinőtt a földből: az ipari park. Tiszteletet érdemlő, hogy a bejáratnál hamar ki lehetett volna tenni a „Megtelt” táblát, mert a betelepülők – és nem csak a két-három közismert, hanem tizenöt jelentős cég – szívesen jöttek ide, és korszerű létesítményekben teremtettek munkahelyeket. Néha sajnálom is, hogy a multik termékein nincs rajta a gyártás konkrét helye, a hűtőszekrények, a legók, és más termékek a „fél világba” vinnék Nyíregyháza hírnevét.

Leszállva a földre, és azt is tudva, hogy egy könyv terjedelme véges, életünk egy szeletének hangsúlyosabb megemléztetését mégis hiányoltam az összegzésből: a Szabolcs Volánét. Ez a cég, miközben egy-egy munkanapon hetvenezren veszik igénybe szolgáltatásait, szinte észrevétlen, mert – eredményesen hasznosítva az önkormányzati milliókat is –, „csak” jól működik. Ráadásul korszerű, fiatal autóbusz-állományát a főváros is megirigvelhetné.

Jóleső érzés volt együtt újraolvasni a díszpolgárok névsorát *Tarcai Zoltántól* (1990) *Németh Péterig* (2010) – milyen nagyszerű emberek gyarapították a várost, annak hírnevét: olimpiai- és világbajnok, Kossuth-díjas művész és építész, 55 évig szolgáló lelkész, a kultúra, az egészségügy, az oktatás, az ipar megannyi kiválósága.

Jó ötlet volt beilleszteni a könyvbe az 1990–2010 között működött öt képvi-

selőtestület tablóját. Először 39, aztán 35, majd három alkalommal 34 tagú volt a választott testület. A húsz év alatt összesen 103 képviselő tevékenykedett, tehát többen nemcsak egyszer vállalták a megtisztelő feladatot. Mindössze hárman vannak azonban, akik mind az öt testületnek tagjai voltak, Csabai Lászlóné mellett *Felbermann Endre* és *Turcsik László*. Ezt a kis statisztikát azonban nem volt könnyű elkészíteni, mert a tablóknak apró betűiből kimazsoláznai legfeljebb nagytűvel lehetne, holott a névsorok is bőven elfértek volna az oldalakon.

Érték az a 38 rövid beszámoló, amelyet felkért személyiségek írtak a kötet számára – sajátos keresztmetszetet adva a város közelmúltjának történetéről. A főiskolai rektortól a városi főépítészig húzódó információív két testvérváros, Szatmárnémeti és Iserlohn képviselőjének tisztelgő sorai zárják – képviselve a többieket is: Ivano-Frankivszk, Kajaani, Prága X. kerülete, Eperjes (Prešov), Rzeszów, Szatmárnémeti (Satu Mare), St. Albans, St. Pölten, Ungvár (Uzhhorod). Csupán egyetlen személyes benyomás e fejezetről, milyen relatív az idő múlása: *Erdősné Balogh Erika* röplabdázó megjegyzi, hogy már kisebbik gyermekük, 17 éves Zsófi lányuk is az első osztályban sportol... Holott, amikor megismertük – és ez szintén a könyv tárgyát képező húsz évre jutott – Erika is alig volt ennél több; felnőtt egy újabb korosztály.

Végül elismeréssel szólva a szerkesztésről, hiszen a tények hatalmas mennyiségéből kellett válogatni – és tudjuk: a mondandó hiányánál csak a bőség zavara okoz több gondot – néhány apróbb megjegyzést nem hallgathatunk el. Emelte volna a színvonalat, ha a szerkesztő kissé következetesebb. Például csupán az 1998-as választás eredményeit részletezi, holott vagy mindegyiket közölni kellett volna, vagy ha csak egyre volt hely, annak az 1990. évinek kellett volna lennie. Egy-egy kiegészítéssel,

esetleg lábjegyzettel teljesebbé lehetett volna tenni a mini beszámolókat is: például miközben a Városvédő Egyesület új elnöke korrekt módon foglalja össze a terveket, bántóan hiányzik a korábbi elnök, *Labossa Gusztáv* neve. És, persze kissé zavaró a néhány képaláírás-csere, ami meghökkenti az olvasót.

Mindezekkel együtt jó szívvel ajánlom a szép, formabontó, ötletes kötetet a város iránt érdeklődő olvasónak.

Nyíregyháziak könyve. Kiadta Nyíregyháza Megyei Város Önkormányzata a Nyír-Press Kft. gondozásában. Felelős szerkesztő Kalenda Zoltán. Tipográfia és arculat: Altamira Grafikai Stúdió. Nyomdai kivitelezés: Grafít-R-Nyomda Kft. 2010., 155 p.

M. S.

Nyíregyháza története I.

Egy település múltjának feltárása és széles körű megismertetésének lehetősége szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a monografikus jellegű, összefoglaló történeti feldolgozás elkészítése. Ilyen jeles esemény tanúi lehettünk 2010 szeptemberében, amikor „*a szabad önkormányzati választások 20. évfordulójára, Nyíregyháza Megyei Jogú Város polgármesterének és képviselőtestületének megbízásából és költségén*”, Németh Péter régész, c. múzeumigazgató szerkesztésében megjelent a *Nyíregyháza története I.* című és *A 13. századtól a román megszállásig (1919)* alcímű kiadvány.

A várostörténet vaskos, félezer oldalra terjedő első kötete mellé a szerkesztő még további hármát tervezett: a köztörténetet 1990-ig feldolgozó másodikat és az oktatás, művelődés történetét bemutató, valamint az újabb régészeti kutatások eredményeit közreadó egyet-egyet. Bizunk benne, hogy elképzelése valósággá válik, hiszen elegendő „nyersanyag”, a közelmúlt részkutatásai során felhalmozott új ismeret, a tárgyhoz kötődő publikáció áll a történészek rendelkezésére.

Várostörténetet írni nehéz. Sok-sok szempontot kell figyelembe venni és mérlegelni, ügyelni az arányokra, hogy

minden korszak és téma megfelelő teret kapjon. Kiválasztani a fontos, a település fejlődése szempontjából előremutató jelenségeket, megnevezni a visszatartó, fékező erőket.

Várostörténetet írni szükséges. Viszatekinteni a megtett útra, számba venni, összegezni a régmúlt eseményeit, megláttatni a lehetőségeket. Nyíregyháza esetében az első összefoglaló munka, *Lukács Ödön* ref. lelkész kötetének 1886-os kiadása óta ezek a törekvések több könyv megszületését eredményezték, legutóbb 1987-ben a *Cservenyák László* és *Mező András* szerkesztette „kék” kötetét.

A mostani vállalkozásban öt tapasztalt kutató, egy földrajztudós mellett négy történész kapott lehetőséget arra, hogy időrendben haladva, korszakonként, a jelenkor felé közelítve egyre bővülő terjedelmi lehetőségek birtokában bemutassa Nyíregyháza elmúlt 700 évét.

Nyíregyháza az ember letelepedésére mindig is alkalmas Nyírség nyugati részén, 274 km²-en terül el. Természetföldrajzi képét *Lóki József* rajzolja meg tömören és szemléletesen. A földtörténeti változásokról éppen annyit ír, hogy értelmezhető és érzékelhető legyen az évmilliók léptékű folyamat. Bemutatja

a jelenlegi felszín kialakulásának előzményeit, a felszínformálásban jelentős víz és szél munkáját, az itt jellemző félig kötött futóhomok formákat. A környék éghajlati jellegzetességeit részletesen ismerteti és az éves adatokat grafikonon is ábrázolja. A várostörténethez az ember természetátalakító tevékenységének felvázolásával közelít. A vízrendezés és lecsapolás, az út- és vasútépítés, a beépített terület növekedése mind szemmel láthatóan mutatja a jelentős változást, az utóbbi két évszázadban felgyorsuló folyamat következményeit.

Az első történeti rész, a középkori Nyíregyházáról írt fejezet *Németh Péter* munkája. Ő nem először foglalja össze a település korai történetét, így lehetősége nyílik arra, hogy több évtizedes kutatásai eredményeit felhasználva korábbi feltevéseit finomítsa, továbbfejlessze, vagy éppen elvesse. A Nyíregyháza név eredetéről feltételezi, hogy a *Nyír*-elótagban a helységet átszelő folyóvíz, az *Ér-patak* korábbi neve őrződött meg. Az *-egyháza* utótag a hely egyházas voltára, a XIII. század második felében épült templomra utal, melynek papját 1334–35-ben említik. Az is lehet, hogy Nyíregyházát korábban *Ekölcsnek* hívták... A város mai területén, a repülőtér környékén volt ugyanis egy Árpád-kori falu, a szabolcsi várhoz tartozó *Ekölcs*, amely a tatárjáráskor elpusztult, létezéséről csak egy árulkodó határnévből tudunk. Nyíregyháza néven 1326-ban tűnik fel először a település, ekkor már a Bátoriaké, akik vétel útján szereztek meg valamikor a XIII. század végén. A gyér okleveles anyag leginkább a Bátori familia birtoklásáról vagy a szomszéd birtokos Kállói családdal folytatott vitás, peres ügyeikről szól. A szerző a XV. században 400 fős felnőtt népességet valószínűsít a Bátori család két ágának nyíregyházi birtokán. Az ecsedi és somlyói Bátori rész elkülönítésében gyökerezik, hogy Nyíregyházának majd

hosszú ideig (legalább) két birtokosa lesz. Valószínű, hogy a Bátoriak hatalmi súlyának következményeként jött létre a nagy kiterjedésű határ is. Az 1471-es határjárás névanyagából arra lehet következtetni, hogy a helység ekkortájt kialakított természeti képe évszázadokig fennmaradt. A középkori Nyíregyháza kedvező fekvése miatt az észak-szabolcsi Bátori-birtokok uradalmi központjává, a szabolcsi falvak sorában pedig az átlagnál népesebb helységgé vált.

A Nyíregyháza kora-újkorai életéről író *Takács Péter*, a várostörténet ezt megelőző kiadványában is szerepet vállaló történész munkáját is nehezítette a viszonylagos forráshiány, hogy nincs elegendő, összefüggő írásos anyag a helység újjátelepítés előtti életéről. Mégis, mélyreható ismeretanyag birtokában, szuggesztíven mutatja be a korabeli életviszonyokat és lehetőségeket. Nyíregyháza a XVI. században jobbágyfalu volt, a Bátori család több, nem helyben lakó tagja birtokolta, akik földesúrként meghatározták, s földesúri bírójuk révén érvényesítették birtokrészükön az igazgatás és igazságszolgáltatás általuk kívánt gyakorlatát. Egyetérthetünk a szerzővel abban, hogy az 1550-es évektől a szatmári békéig terjedő periódusban kevésbé függetleníthető a település sorsa az egyetemes európai és a magyar történettől. A többnyire a Magyar Királyság területén, máskor az erdélyi fejedelmek fennhatósága alatt, de mindenkor a törtek hódoltság szomszédságában élő, az ecsedi uradalomhoz tartozó Nyíregyházán felértékelődött a fegyveres védelem szerepe. „*Nagyhírű zászlósúrak, négy erdélyi fejedelem, egy 'császári és királyi' és két magánföldesúr katonai szolgálónépének, magánföldesúri, fejedelmi és 'császári-királyi' hajdúknak írásban biztosított privilégiumai*” alkották az egyszer falunak, másszor oppidumnak titulált helység létének keretét. Nem csoda, hogy lakói közt szaporodtak a fegyverviselők,

katonai szolgálónépek, hajdúk. A hely megmaradásának záloga alighanem a birtokos nagyurak, a Bátoriak, Bethlenek, Rákócziak hatalma és katonáik fegyverei voltak. A XVIII. század elején, amikor békésebb évek köszöntöttek az országra, a korábbi fegyverforgatók sorra elvesztették kiváltságaikat. A hajdúk is elszivárogtak innen, a nagy kiterjedésű határhoz mérten kisszámú taksás jobbág maradt Nyíregyházán.

Az 1753-as, gróf Károlyi Ferenc által véghezvitt újratelepítés fordulópont Nyíregyháza történetében. Az új korszak 1848-ig terjedő bemutatását *Kujbusné Mecsei Éva* végzi el, aki a már korábban is kutatót városi levéltár alapos feltárása és új vizsgálati módszerek alkalmazása révén tovább bővíti ismereteinket. A XVIII. század első felének nagy telepítései idején előfordult, hogy más nyelvű és vallású lakosok költöztek egymás mellé. Nyíregyháza és a környező települések viszonylatában is fennállt az elszigetelődés veszélyét rejtő nyelvi és vallási különbözőség. Az ide érkezőknek azonban a kapott kiváltságok mellett saját municiójuk is volt: vállalkozó kedv, mobilitás, a korábbi lakóhelyeken szerzett tapasztalat. A Nyíregyházán formálódó közösség az önrendelkezés, a gyarapodás és a társadalmi emelkedés vágyától hajtva nagy célokat tűzött maga elé. Ezek megvalósítása feltételezte a communitas szervezettségét, igényelte a szívós és kitartó munkát, sokszor az áldozatvállalást is, amelyek együttesen járultak hozzá a város dinamikus fejlődéséhez.

A fejezet írója részletesen bemutatja, hogy a faluból visszavonhatatlanul várossá növekvő Nyíregyháza önkormányzata hogyan működött és hogyan változott a betelepülés, a mezővárosi státusz megszerzése, a két részletben történt megváltkozás és a királyi privilégium elnyerése után. Számba veszi a „városiasító” tényezőket, vizsgálja Nyíregyháza

kapcsolatrendszerét, amely a telepítés előtti gyökerekig nyúlóan, tudatos kapcsolatépítés eredményeként szolgálta a város érdekeit. Szót ejt a város lakóiról, mindennapi életéről is. A XIX. század első felében Nyíregyháza már Szabolcs megye legnépesebb települése, jelentős vonzáskörzettel rendelkező városos hely, amelynek egyéni, sajátos fejlődése lehetővé tette a központi szerepkör betöltését. Kedvező közlekedés-földrajzi helyzete és a határában levő szállásokon, bérelt pusztákon haszonnal folytatott mezőgazdasági termelés a megye elsődleges piacközpontjává emelte.

A markáns politikai változások, az 1848–49-es forradalom és szabadságharc, valamint az első világháború és a Tanácsköztársaság történéseivel közrefogott, a város polgárosodásáról szóló fejezetet *Bene János* jegyzi. Levéltári iratokból, korabeli sajtótermékekből, a korszakról már megjelent feldolgozások széles skálájából merít. A szabadság és a polgári fejlődés lehetősége miatt Nyíregyházán is szimpátiával fogadták és támogatták a forradalmat, de annak eredményei a negyedszázada már „megváltkozott” város számára nem voltak jelentősek. Az 1861-es választások alkalmával felcsillant, de el is hamvadt a remény a 48-as eszméken alapuló polgári átalakulás véghezvitelére. A városvezetés cselekvési területe beszűkült ugyan, de a korábbi céltudatos és előrelátó várospolitikai hagyományai nem veszték el. Felismerték a vasút jelentőségét, az 1858-ban visszakapott kényszerkölcsön teljes összegét az oktatás fejlesztésére fordították, körültekintő szervezéssel-fejlesztéssel mentek elébe a megyeszékhely Nyíregyházára kerülésének.

A szerző egy-egy meghatározó esemény köré rendezve, nagyjából évtizedenkénti bontásban vázolja fel a dualizmus kori város állapotát és történéseit számba vevő mondanivalóját. Figyelemre méltóak életrajzi betétei, amelyek

hosszú ideig tartó egy-egy fontos tisztség viselője előéletének, városi háttérének megismeréséhez. A XIX. és a XX. század fordulóját a városiasodás, jelentős építkezések, a civil szféra megerősödése jellemezték Nyíregyházán. A rendezett tanácsú város státuszt azonban nem sikerült törvényhatósági jogúra cserélni. Nyíregyháza dualizmus kori gazdasági életében a mezőgazdasági termelés dominanciája, a kereskedelmi forgalom növekedése érvényesült. Sajnálatos, hogy a város vezetése a regále-jogok féltékeny őrzésével gátjává lett az iparfejlődésnek, a hely adottságaiból kínálkozó feldolgozó ipari beruházásoknak. Az első világháború és a rákövetkező politikai, katonai események súlyos terhet jelentettek Nyíregyháza és lakói számára, akik az átélt megpróbáltatások után helyzetük

javulását remélve várták a békés hétköznapi napok beköszöntét.

A rengeteg nevet és adatot felvonultató kötetben jó szolgálatot tesz a *Név- és helymutató*, amelyet *Erdélyi Tamás* készített. Lektor(ok) alkalmazásával elkerülhető lett volna, hogy bosszantó kis hibák rontsák író és olvasó örömét.

Várostörténetet olvasni jó dolog. A nyíregyháziak, a városhoz kötődők, az innen elszármazottak bizonyára érdeklődéssel és kedvvel lapozgatják majd az új történet-könyvet, nézegetik képeit és ábráit, beleolvasnak, elolvassák... Hasznos időtöltésben lesz részük.

Nyíregyháza története I. A 13. századtól a román megszállásig (1919). Szerkesztette: Németh Péter. Nyíregyháza, 2010. 504 p.

Henzsel Ágota